

فرهنگ جامع سائر دفاع مقدس

دفتر نخست

مجری طرح، تدوین کننده و ویراستار علمی:

دکتر مهدی حامدسفایان

استادیار دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس

پژوهشگران:

سیدمیشم مطهری، مهدی حاصل پور

ایرج افشاری اصل، مصطفی حاجی قاسمی، روح الله سروش

ایثار ابو محبوب، روح الله رنجبری، زهرا کولیوند، محمد شهریوری

سرشناسه	:	حامد سقايان، مهدي، ۱۳۴۵-، مجري پژوهش
عنوان و نام پديدآور	:	فرهنگ جامع تئاتر دفاع مقدس / مجري طرح، تدوين كننده و ويراستار علمي مهدي حامد سقايان: پژوهشگران ميشم مطهري... [و ديگران]؛ [براي بنياد حفظ آثار و نشر ارزش هاي دفاع مقدس]. تهران: فراسخن، -۱۳۹۰
مشخصات نشر	:	ج: جدول، نمودار.
مشخصات ظاهري	:	۱۸۰۰۰۰ ريال: ج. ۱: ۱۴-۳-۹۷۸-۶۰۰-۵۵۹۳-۱۴-۳
شابك	:	پژوهشگران ميشم مطهري، مهدي حاصل پور، ايرج افشاري اصل، مصطفى حاجي قاسمي، روح الله سروش...
يادداشت	:	كتابخانه.
يادداشت	:	جنگ ايران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ -- نمايشنامه -- تاريخ و نقد
موضوع	:	جنگ ايران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ -- ادبيات و جنگ -- تاريخ و نقد
موضوع	:	جنگ و ادبيات -- ايران -- تاريخ و نقد
موضوع	:	مطهري، سيدميشم، ۱۳۶۳-
شناسه افزوده	:	بنياد حفظ آثار و نشر ارزش هاي دفاع مقدس
شناسه افزوده	:	PIR۲۸۲۷/ج۹ ج۲ ۱۳۹۰
رده بندي كنگره	:	۸۱۵۲/۶۳۰۹
رده بندي ديويي	:	۲۴۴۲۰۱۵
شماره كتابشناسي ملي	:	

بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس

فرهنگ جامع تناتر دفاع مقدس، جلد نخست

مدیر طرح: دکتر مهدی حامدسقایان

پدیدآورندگان: ایثار ابومحجوب، ایرج افشاری‌اصل، مصطفی حاجی‌قاسمی، مهدی حاصل‌پور، دکتر مهدی

حامدسقایان، روح‌الله رنجبری، روح‌الله سروش، محمد شهریوری، زهرا کولیوند، سیدمیثم مطهری

نشر: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، معاونت هنری

با همکاری : نشر فراسخن

ویرایش : مؤسسه «ویراستاران حرفه‌ای پارس»

صفحه‌آرایی : علی سعیدی

چاپ : نقره‌آبی

صحافی : سیاره

نوبت چاپ : اول، ۱۳۹۰

شمارگان : ۳۰۰۰ نسخه

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۹۳-۱۴-۳

قیمت : ۱۸۰۰۰۰ ریال

تهران، خیابان شهید بهشتی، خیابان شهید سرافراز، کوچه شهید حق‌پرست، پلاک ۱۸

بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، معاونت هنری، ۰۲۱-۸۸۵۲۸۹۰۵

فهرست

۱۳	یادداشت ناشر
۱۹	پیش‌درآمد
۲۱	پیشینه پژوهش
۲۱	گستره زمانی
۲۱	گستره مکانی
۲۲	گستره موضوعی
۲۲	روش پژوهش
۲۲	شیوه‌های گردآوری مطالب
۲۳	مدخل‌ها و محتویات فصل‌های فرهنگ
۲۵	توضیحات ضروری
۲۹	سیاسگزاری
۳۱	پژوهشگران و فراهم‌آورندگان
۳۳	گاه‌شمار تئاتر دفاع مقدس
۷۹	تاریخچه تئاتر دفاع مقدس
۷۹	۱. اجراها
۸۱	۲. جشنواره‌ها
۸۷	۳. نهادها و سیاست‌گذاران
۹۲	۴. تله‌تئاتر و نمایش‌های رادیویی

۵. آموزش.....	۹۲
۶. همایش‌ها و گردهمایی‌های هنرمندان.....	۹۶
آسیب‌های تئاتر دفاع مقدس.....	۹۹
۱. ضعف در طرح ایده و نایشنامه‌نویسی.....	۱۰۱
۲. گسترده‌نبودن طیف موضوعات و مضامین در آثار دفاع مقدس.....	۱۰۱
۳. چاپ آثار غایبی.....	۱۰۱
۴. نبود تعریف مشخص و علمی از تئاتر دفاع مقدس و برخوردهای سلیقه‌ای.....	۱۰۱
۵. ضعف در اجرا.....	۱۰۲
۶. کم‌نگ‌بودن استقبال حرفه‌ای‌ها.....	۱۰۳
۷. نبود حمایت مناسب.....	۱۰۳
۸. نبود هدف‌گذاری.....	۱۰۴
۹. ضعف مدیریت.....	۱۰۴
۱۰. نبود نیازسنجی و مخاطب‌شناسی.....	۱۰۴
۱۱. ضعف آموزش.....	۱۰۴
۱۲. کم‌توجهی به اهمیت تعامل و مشاوره.....	۱۰۵
۱۳. کمبود جذابیت و سرگرمی.....	۱۰۵
۱۴. ملموس نبودن و همانندنبودن اثر با حقیقت.....	۱۰۶
۱۵. نبود استمرار در اجراها و نبود سالن اختصاصی.....	۱۰۶
۱۶. نهادینه‌نشدن دفاع مقدس.....	۱۰۷
۱۷. ضعف در تبلیغات و کم‌کاری رسانه‌ها و مطبوعات.....	۱۰۷
۱۸. نبود پیوستگی مناسب تئاتر دفاع مقدس با تئاتر کشور.....	۱۰۷
۱۹. سطحی‌نگری و شعارزدگی و نگاه‌های کلیشه‌ای و کمبود نوآوری و خلاقیت.....	۱۰۷
۲۰. غالب‌بودن غم و اندوه و نبود طنز در آثار.....	۱۰۸
۲۱. ضعف در پژوهش.....	۱۰۸
اساسنامه‌های ادارات و نهادهای فعال در زمینه تئاتر دفاع مقدس.....	۱۰۹
۱. فرازهایی از اساسنامه بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.....	۱۰۹
فصل اول: کلیات.....	۱۰۹
فصل دوم: ارکان بنیاد.....	۱۱۱

مأموریت، وظایف و ساختار سازمانی معاونت هنری بنیاد حفظ آثار.....	۱۱۴
۲. فرازهایی از اساسنامه انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس.....	۱۱۶
ماده ۱. تعریف.....	۱۱۶
ماده ۲. اهداف.....	۱۱۶
ماده ۳. ارکان.....	۱۱۷
شرح وظایف انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس.....	۱۱۷
۳. فرازهایی از اساسنامه انجمن هنرهای نمایشی ایران.....	۱۲۴
مقدمه.....	۱۲۴
۴. اداره هنرهای نمایشی بنیادشهید انقلاب اسلامی.....	۱۲۵
اهداف.....	۱۲۵
سیاست‌ها.....	۱۲۶
معرفی فعالیت‌های اداره هنرهای نمایشی بنیادشهید.....	۱۲۶
چک‌لیست مربوط به فعالیت‌های حوزه هنرهای نمایشی.....	۱۲۸
استراتژی‌های معاونت پژوهش و ارتباطات فرهنگی بنیادشهید و امور ایثارگران.....	۱۳۰
۵. فرازهایی از دستورالعمل فعالیت‌های هنری سازمان عقیدتی سیاسی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.....	۱۳۲
فصل اول: کلیات.....	۱۳۲
فصل دوم: اجرای تئاتر.....	۱۳۴
فصل هفتم: رعایت موازین.....	۱۳۶
۶. دستورالعمل نهمین جشنواره تئاتر فتح و معراج.....	۱۳۷
مقدمه.....	۱۳۷
ماده ۱. اهداف.....	۱۳۷
ماده ۲. منظور.....	۱۳۸
ماده ۳. کمیته برگزاری جشنواره.....	۱۳۸
ماده ۴. نحوه اجرا.....	۱۳۹
۷. دستورالعمل ایجاد و تقویت گروه‌های تئاتر و سرود پایگاه‌های مقاومت بسیج.....	۱۴۲
فصل اول: کلیات.....	۱۴۲
۸. فرازهایی از اساسنامه شورای تئاتر بسیج مناطق.....	۱۴۳

مقدمه	۱۴۳
ماده ۲. هدف	۱۴۴
ماده ۳. اصول و سیاست‌ها	۱۴۴
ماده ۶. ارکان اصلی	۱۴۵
ماده ۷. شورای تخصصی	۱۴۵
ماده ۸. ترکیب شورا	۱۴۵
ماده ۹. حکم مسئولیت شورا	۱۴۵
ماده ۲۱. وظایف واحد آموزش و پرورش	۱۴۵
ماده ۲۲. وظایف واحد امور همایش‌ها و جشنواره‌ها	۱۴۶
ماده ۲۹. شعب شهرستانی شورای تئاتر بسیج	۱۴۶
۹. دستورالعمل کارگاه آموزشی ادبیات نمایشی دفاع مقدس در پایگاه‌های مقاومت محلات	۱۴۸
فصل اول: کلیات	۱۴۸
فصل دوم: اجرا	۱۴۸
۱۰. شرح وظایف اداره امور هنری نیروی انتظامی	۱۴۹
۱۱. شرح وظایف دایره هنرهای نمایشی نیروی انتظامی	۱۵۰
برگزاری جشنواره تئاتر پلیس	۱۵۱
تهیه متن نمایشنامه برای رده‌های ساعس	۱۵۲
۱۲. فرازهایی از دستورالعمل جامع هنرهای نمایشی ارتش جمهوری اسلامی ایران	۱۵۴
تشکیل گروه‌های نمایشی	۱۵۷
متون نمایشی	۱۵۹
اجرای نمایش	۱۶۱
۱۳. بخش‌هایی از دستورالعمل اجرایی دومین جشنواره سراسری تئاتر آجا (حماسه جاوید)	۱۶۳
مقدمه	۱۶۳
۱. منظور	۱۶۳
۲. اجرا	۱۶۳
بررسی عملکرد تئاتر دفاع مقدس	۱۶۵
۱. عملکرد تئاتر دفاع مقدس در بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس	۱۶۵
گزارش عملکرد از سال ۱۳۶۹ تا مهر ۱۳۷۲	۱۶۶

۱۶۶.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۷۴.....
۱۶۶.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۷۵.....
۱۶۶.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۷۶.....
۱۶۷.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۷۷.....
۱۶۷.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۷۸.....
۱۶۷.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۷۹.....
۱۶۷.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۰.....
۱۶۸.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۱.....
۱۶۸.....	گزارش عملکرد سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱.....
۱۷۰.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۲.....
۱۷۰.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۳.....
۱۷۰.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۳.....
۱۷۲.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۴.....
۱۷۳.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۵.....
۱۷۴.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۵.....
۱۷۴.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۶.....
۱۷۵.....	گزارش عملکرد سه‌ماهه اول سال ۱۳۸۶.....
۱۷۵.....	گزارش عملکرد سه‌ماهه دوم سال ۱۳۸۶.....
۱۷۵.....	گزارش عملکرد مدیریت هنرهای غایتی در هفته دفاع مقدس ۱۳۸۶.....
۱۷۶.....	برنامه‌های مصوب مربوط به تئاتر در سال ۱۳۸۷.....
۱۷۶.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۷.....
۱۷۷.....	گزارش عملکرد سه‌ماهه ۱۳۸۷ در حوزه هنرهای غایتی.....
۱۷۷.....	گزارش عملکرد سه‌ماهه آخر سال ۱۳۸۷.....
۱۷۸.....	تحلیل اطلاعات.....
۲۰۱.....	۲. بررسی عملکرد انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس.....
۲۰۲.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۷۸.....
۲۰۳.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۷۸.....
۲۰۴.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۷۹.....

۲۰۶.....	اقدامات خارج از برنامه سال ۱۳۷۹.....
۲۰۶.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۷۹.....
۲۰۷.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۸۰.....
۲۰۸.....	اقدامات خارج از برنامه سال ۱۳۸۰.....
۲۰۸.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۰.....
۲۱۰.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۸۱.....
۲۱۱.....	اقدامات خارج از برنامه سال ۱۳۸۱.....
۲۱۱.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۱.....
۲۱۲.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳.....
۲۱۲.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۲.....
۲۱۳.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۳.....
۲۱۴.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۸۴.....
۲۱۵.....	اقدامات خارج از برنامه سال ۱۳۸۴.....
۲۱۵.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۴.....
۲۱۶.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۸۵.....
۲۱۷.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۵.....
۲۱۹.....	برنامه‌های مصوب سال ۱۳۸۶.....
۲۲۰.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۶.....
۲۲۱.....	برنامه‌های مصوب ۱۳۸۷.....
۲۲۲.....	گزارش عملکرد سال ۱۳۸۷.....
۲۲۳.....	تحلیل اطلاعات.....
۲۳۹.....	نتیجه‌گیری و پیشنهادها.....
۲۴۳.....	ارزیابی وضعیت چاپ کتاب‌های هنری مرتبط با دفاع مقدس در ایران.....
۲۵۳.....	کتاب‌شناخت غایشنامه‌های دفاع مقدس.....
۲۵۳.....	۱. به ترتیب عنوان.....
۲۷۶.....	۲. به ترتیب نام نویسنده.....
۳۰۰.....	۳. به ترتیب سال چاپ.....
۳۲۵.....	غایشنامه‌شناخت.....

زمان تاریخی در نمایشنامه‌های دفاع مقدس.....	۶۶۷
پلان زمان در نمایشنامه‌های دفاع مقدس.....	۶۷۵
رویدادگاه با تفکیک مکانی در نمایشنامه‌های دفاع مقدس.....	۶۸۵
مکان (رویدادگاه) جغرافیایی در نمایشنامه‌های دفاع مقدس.....	۶۹۱
مکان (رویدادگاه) در شرح صحنه تعدادی از نمایشنامه‌های دفاع مقدس.....	۶۹۹
انعکاس تئاتر دفاع مقدس در نشریات تخصصی تئاتر در ایران.....	۷۰۵
مقاله‌شناخت.....	۷۰۹
۱. مقالات، به‌ترتیب عنوان.....	۷۰۹
۲. مقالات، به‌ترتیب پدیدآورنده.....	۷۳۰
۳. مقالات، به‌ترتیب تاریخ چاپ.....	۷۵۱
۴. نقد، به‌ترتیب عنوان.....	۷۷۲
۵. نقد، به‌ترتیب پدیدآورنده.....	۷۹۵
۶. نقد، به‌ترتیب تاریخ چاپ.....	۸۱۷
۷. گفت‌وگو، به‌ترتیب عنوان.....	۸۴۰
۸. گفت‌وگو، به‌ترتیب پدیدآورنده.....	۸۵۱
۹. گفت‌وگو، به‌ترتیب تاریخ چاپ.....	۸۶۳
۱۰. گزارش، به‌ترتیب عنوان.....	۸۷۵
۱۱. گزارش، به‌ترتیب پدیدآورنده.....	۸۸۴
۱۲. گزارش، به‌ترتیب تاریخ چاپ.....	۸۹۳
۱۳. یادداشت، به‌ترتیب عنوان.....	۹۰۲
۱۴. یادداشت، به‌ترتیب پدیدآورنده.....	۹۰۵
۱۵. یادداشت، به‌ترتیب تاریخ چاپ.....	۹۰۷
نقدهای نمونه.....	۹۱۱
فهرست نقدها.....	۹۱۱
۱. نقد جریان نمایشنامه‌نویسی.....	۹۱۱
۲. نقد جشنواره‌ها.....	۹۱۱
۳. نقد سیاست‌گذاری.....	۹۱۲
۴. نقد آثار.....	۹۱۲

۵. نقد اجرا ۹۱۳
۱. مقالات گونه، نقد جریان نمایشنامه‌نویسی ۹۱۳
- «تئاتر دفاع مقدس، انفجار نشانه‌ها» ۹۳۱
- «کمدی فراموش‌شده در تئاتر دفاع مقدس؛ گاهی به هجو و نمایش مضحک در تئاتر دفاع مقدس» ۹۳۷
۲. مقالات گونه، نقد جشنواره‌ها ۹۴۴
- «زوایای پنهان تئاتر دفاع مقدس» ۹۴۴
- «جشنواره تئاتر مقاومت» ۹۵۰
۳. نقد گونه، نقد سیاست‌گذاری ۹۵۲
- «علل تاریخی ناهم‌زمانی تحولات اجتماعی و هنری و ناکارآمدی تئاتر در هم‌سویی با تحولات انقلابی در ایران معاصر» ۹۵۲
- «تئاتر دفاع مقدس و ضرورت بازنگری در اهداف و سیاست‌ها و راهکارها» ۹۶۵
- «رویکرد مدیریت کیفی در آثار فرهنگی» ۹۸۶
۴. نقد گونه، نقد آثار ۹۹۹
- «روایت در نمایشنامه ۱۷۷/۶/۳۱» ۹۹۹
- «بررسی جنگ‌نامه غلامان و زمستان ۶۶ با رویکرد جامعه‌شناسانه» ۱۰۰۶
- «انسان و انتخاب بین مرگ و زندگی» ۱۰۲۱
۵. نقد گونه، نقد اجرا ۱۰۳۳
- «مروری بر تئاتر دفاع مقدس در دهه شصت» ۱۰۳۳
- «تعقل، فدای احساس؛ نگاهی به نمایش دومتر در دومتر جنگ» ۱۰۴۴
- «جنگ معنا‌باخته یا معنا‌باختگی جنگ» ۱۰۴۹

یادداشت ناشر

رویدادهای بزرگ در مقابل مردانی بزرگ‌تر، حقیر جلوه می‌کند. جنگ تحمیلی که از شهریور ۱۳۵۹ تا هشت سال پس از آن به‌درازا کشید، در برابر شکوه و ایستادگی و مردانگی شهیدان، جانبازان، رزمندگان و ملت ایران، آتشی بود که در شعله‌های آن، مردان ایران‌زمین فرهنگی سرشار، ژرف، انسانی و دینی را به‌نام «فرهنگ دفاع مقدس» پدیدار ساختند. این فرهنگ سرشار است از رویدادها، لحظه‌ها، شخصیت‌ها و موقعیت‌هایی بس استثنایی که اندیشه‌ها و احساساتی پرشور و پندآموز را در خود نهفته دارد و ژرف است، همچون اقیانوسی بی‌کران که غواصانی زنده می‌خواهد تا در آن غوص کنند و در و گوهرهای بی‌مانند فراچنگ آورند. ژرفای آن به ژرفای تاریخ اسلام و تشیع و به گستردگی تاریخ ایران است. فرهنگ دفاع مقدس، فرهنگی انسانی است؛ زیرا تعاریف تازه‌ای از مفاهیم انسانی همچون عشق، ایثار و ازخودگذشتگی، وفاداری، فداکاری، راستی و درستی ارائه می‌دهد. فرهنگی دینی است؛ زیرا به فرهنگ بی‌نظیر عاشورا گره خورده است.

فرهنگ دفاع مقدس، جنگ، ویرانی، کشتار، آوارگی و تجاوز به هر بهانه را تأیید نمی‌کند؛ بلکه در پی حفظ، بازآفرینی و تثبیت ارزش‌هاست؛ ارزش‌هایی که ثمره هشت سال مقاومت و ایستادگی ملت ایران در برابر دشمنان تا دندان مسلح بود. فرهنگ دفاع مقدس به ترویج عشق، دوستی، فداکاری و ایمان در جامعه می‌اندیشد.

جنگ هشت ساله ایران و عراق، همه اقشار و طبقات اجتماعی را درگیر خود کرد: زن و مرد، پیر و جوان، فقیر و غنی، مدرسه‌ای، حوزوی و دانشگاهی، کارمند، کشاورز، کارگر و پزشک، همه و همه، دوشادوش یکدیگر به دفاع برخاستند. جامعه هنری کشور نیز به فراخور توان خود، در برابر جنگ واکنش نشان داد. هنرمندان در شاخه‌های مختلف، اعم از هنرهای تجسمی و موسیقایی و نمایشی، با هدف تقویت روحیه سلحشوری مردم در دفاع از اعتقادات و کشور خود، دست به خلق آثار هنری زدند.

هنرمندان تئاتر نیز با غایشنامه‌ها و اجراهای تئاتری خود از این قافله عقب نماندند. تئاترهای مردمی، به‌ویژه گروه‌های نمایشی نیروهای نظامی و انتظامی بسیار خودجوش پا می‌گرفتند و به همان سرعت از هم می‌پاشیدند. سپس، تئاتر مدارس و دانشگاه‌ها پا به عرصه گذاشت و کمی بعدتر، کسانی که با احتیاط می‌توان هنرمندان حرفه‌ای تئاتر نامیدشان، به این قافله پیوستند. از همان نخستین ماه‌های آغاز جنگ، گروه‌های نمایشی با اجرای خود که به شکل محسوسی بیشتر قالب طنز و کمد داشت، گونه‌ای تئاتر تهییجی و تبلیغی (پروپاگاندا) را پی‌ریزی کردند که ویژگی‌های اساسی آن‌ها شعارزدگی، سطحی‌نگری، بهره‌گیری از تیپ‌سازی برای پردازش شخصیت‌ها و ضعف در ساختار دراماتیک بود. همواره می‌توان به معدودی آثار درخور توجه اشاره کرد که در این دوران نوشته یا اجرا شدند؛ اما تأثیر این دوره در تئاتر دفاع مقدس، ترویج نوعی سطحی‌نگری و شعارزدگی بود که تاکنون، گریبان این گونه از تئاتر را رها نکرده است.

از ابتدای جنگ تا پایان آن و سپس بازگشت آزادگان سرافراز به میهن، سه شاخه تئاتر دفاع مقدس نمود پیدا کرد: ۱. تئاتر در پشت جبهه‌ها؛ ۲. تئاتر در جبهه و سنگر؛ ۳. تئاتر در اسارت.

درجایی که حفظ و نگهداری اسناد و مدارک و وجود آرشیوهای هنری هیچ اعتباری ندارد و حتی خود هنرمندان نیز از جمع‌آوری اسناد فعالیت‌های خود شانه خالی می‌کنند، بازار ادعاهای عجیب و بی‌اساس داغ می‌شود. اثبات اینکه چه کسی یا کسانی در ایران برای نخستین بار غایشنامه‌هایی درباره جنگ نوشته‌اند و دوباره چه کس یا کسانی آن‌ها را

بر روی صحنه برده‌اند، کاری بس دشوار است. پس از چاپ این کتاب، احتمال دارد عده‌ای سر به اعتراض بردارند که چرا نامی از آنان به عنوان پیشگام تئاتر دفاع مقدس برده نشده است. البته احتمال اشتباه در این گونه پژوهش‌ها وجود دارد؛ اما چه بسا آنان از آن دسته افرادی باشند که در پاسخ به درخواست‌های مکرر برای ارائه اسناد فعالیت‌هایشان کوتاهی ورزیده‌اند یا آنکه اسناد و مدارک فعالیت‌های آنان را مراکز تئاتری و دست‌اندرکاران آرشیو نکرده‌اند یا... در هر صورت، براساس اسناد موجود و آنچه برای پژوهشگران اثبات‌شدنی بود، گاه‌شمار و تاریخچه این کتاب شکل گرفت.

تئاتر دفاع مقدس؛ از تعریف تا چالش‌های پیش رو

آیا تئاتر دفاع مقدس را می‌توان تعریف کرد؟ محدوده‌ها و مرزهای این گونه تئاتر کجاست؟ چه نوع غایشنامه‌ها و اجراهایی، دفاع مقدسی به حساب می‌آید؟

پرسش‌هایی از این دست، ما را با نخستین چالش‌های تئاتر دفاع مقدس در ایران روبه‌رو می‌کند. در اینکه این تئاتر پیرامون جنگ هشت‌ساله ایران و عراق و مسائل مرتبط با آن می‌چرخد، تردیدی نیست. مشکل از آنجا آغاز می‌شود که بخواهیم با نگاهی ارزشی، به تحلیل تئاتر دفاع مقدس بپردازیم.

درباره آثاری که به ارزش‌های دفاع مقدس پرداخته‌اند یا برعکس، آثاری که سیاه‌نمایی کرده یا چهره رزمندگان و شهدا را مخدوش کرده‌اند، تکلیف مشخص است. مسئله بر سر آثاری است که در مرزی مبهم میان سیاه‌نمایی‌های جنگ و تصویر ارزش‌های دفاع مقدس غوطه‌ورند. اینکه ارزش و ضدارزش را چگونه تعریف کنیم، تاحدی به دیدگاه‌ها و سلیقه‌های هریک از ما یا به سهل‌گیری و سخت‌گیری‌های ما در تبیین ارزش‌ها بازمی‌گردد. غایشنامه‌ها و آثاری صحنه‌ای وجود دارند که در دوران خودشان، به‌ویژه در دوران جنگ، به آن‌ها اعتراض شده و به سبب ایرادهایی همچون دلسردکردن مردم و رزمندگان، از آن‌ها انتقاد می‌شد؛ اما در سال‌های بعد، بارها بدون هیچ مخالفتی بر روی صحنه رفتند. یا غایشنامه‌هایی بوده‌اند که نویسنده آن‌ها اثر خود را اثری ضدجنگ می

خوانده است؛ اما منتقدان و اهالی تئاتر، آن اثر را راجد ارزش‌های دفاع مقدس ارزیابی می‌کردند.

در این کتاب، برای پرهیز از این‌گونه چالش‌ها که از همان تعریف تئاتر دفاع مقدس آغاز می‌شود، هرگونه اثر نمایشی مکتوب را در صورتی که به هر شکل، با جنگ هشت‌ساله ایران و عراق (۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷) ارتباط می‌داشت، به‌عنوان تئاتر دفاع مقدس تلقی کرده‌ایم. این آثار مجموعه‌ای است از نمایشنامه‌های چاپ‌شده، نمایشنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، همین‌طور نقدها و مقالات چاپ‌شده و پایان‌نامه‌ها و کارهای پژوهشی دانشگاهی و مراکز دولتی و نیز هر اثر اجرایی، اعم از نمایش‌های صحنه‌ای، رادیویی، تلویزیونی، خیابانی، عروسکی و... که در نهادها و مراکز و سازمان‌های دولتی زیر یا با حمایت آن‌ها به روی صحنه رفته است؛ بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، انجمن تئاتر انقلاب و دفاع مقدس، مرکز هنرهای نمایشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ادارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در تمامی استان‌ها، صداوسیما، جمهوری اسلامی، شهرداری‌ها، انجمن‌های نمایشی سراسر کشور، عقیدتی-سیاسی نیروهای نظامی و انتظامی و دیگر تشکیلات این نیروها، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، همچنین دیگر نهادهای دولتی همانند بنیاد شهید انقلاب اسلامی، جهادهای دانشگاهی، مراکز دانشگاهی، آموزش و پرورش و سایر وزارتخانه‌ها و... .

ارزیابی کیفی و محتوایی آثار و نحوه انعکاس مضامین ارزشی دفاع مقدس در آن‌ها، وابستگی کامل به سیاستگذاری و نوع نگاه همان تشکیلات دارد؛ ازاین‌رو، مسئولیت نحوه ارتباط آن آثار با دفاع مقدس، برعهده آنان است.

مشکلات و چالش‌های تئاتر دفاع مقدس را می‌توان در دو دسته معضلات بیرونی و درونی، بررسی کرد: چالش‌های بیرونی همان معضلات و مشکلاتی است که تئاتر کشور و جریان پژوهش و پژوهشگری را تهدید می‌کند. سرنوشت تئاتر دفاع مقدس، به‌عنوان بخشی از پیکره تئاتر کشور، با وضعیت این هنر در ایران پیوندی جدایی‌ناپذیر دارد. بحران‌های سیاستگذاری و برنامه‌ریزی و مدیریت، اقتصاد ضعیف و وابسته به بودجه‌های دولتی،

مشکلات آموزشی و پژوهشی، نابسامانی وضعیت صنفی و حرفه‌ای هنرمندان، استمرار نداشتن تولید و اجرای تئاتر در کشور و... به‌نوعی بر وضعیت تئاتر دفاع مقدس نیز تأثیر گذاشته است.

اعتنا نکردن مدیران و دست‌اندرکاران به جایگاه پژوهش، کمبود بودجه و اعتبارات پژوهشی، نبود مراکز راهبردی و کلیدی در زمینه پژوهش، نبود آرشیوها و کتابخانه‌های غنی و معتبر، اجرا نشدن پژوهش‌های بنیادین و کاربردی در سطح ملی، کمبود پژوهشگران زبده و کارآمد، نبود ارتباط سازنده میان مراکز تولید هنری و مراکز دانشگاهی و... از جمله چالش‌هایی است که پژوهش در حیطه تئاتر دفاع مقدس را با بحران روبه‌رو کرده است. چالش‌های درونی، ناشی از عملکرد هنرمندان و دست‌اندرکاران تئاتر دفاع مقدس در کشور بوده است. به مجموعه‌ای از این آسیب‌ها و مشکلات در بخش «درباره تئاتر دفاع مقدس» در جلد اول فرهنگ اشاره کرده‌ایم.

یکی از چالش‌های پیش روی تئاتر دفاع مقدس، شائبه مرگ این‌گونه تئاتر با پایان یافتن جنگ و مشمول زمان شدن و کارآیی نداشتن آن در زمان فعلی است. پاسخ این مسئله را باید در جایگاه رفیع فرهنگ دفاع مقدس و سپس، جایگاه تئاتر دفاع مقدس در بطن تئاتر کشور جست‌وجو کرد. معتقدیم که فرهنگ دفاع مقدس، فرهنگی است فراسرزمینی و فرازمانی و نمی‌توان بر انقطاع فرهنگی و تاریخی میان نسل‌ها دامن زد. دفاع مقدس برای همه زمان‌ها و مکان‌ها و نسل‌های آینده پیام دارد. ما به دنبال نهادینه کردن ارزش‌های فرهنگ دفاع مقدس هستیم و چه چیز شریف‌تر از تئاتر که بتواند زبان سخن‌گوی این فرهنگ باشد.

اکنون نهادهای برنامه‌ریز و سیاستگذار در عرصه تئاتر دفاع مقدس، از نهادهای باثبات تئاتر در کشور به حساب می‌آیند. باوجود تمام مشکلاتی که در روند فعالیت‌های این نهادها پیش آمده است، باز هم با بودجه‌های مشخص و برنامه‌های سالیانه به حیات خود ادامه می‌دهند. طی سال‌های گذشته، همین نهادها با بیلان کاری مشخص، ارائه برنامه و

بودجه‌های خود به شکل شفاف و گزارش‌های عملکرد سالیانه، موفقیتی نسبی برای خود به دست آورده‌اند.

تئاتر دفاع مقدس در نیمه دوم دهه شصت و سراسر دهه هفتاد، از گونه‌های فعال تئاتر در کشور به حساب می‌آمد. این گونه هنری حتی می‌رفت تا خود را گونه‌ای مولد و سازنده در تئاتر ایران معرفی کند. کافی است نگاهی به فهرست هنرمندان، به‌ویژه نمایشنامه‌نویسان عرصه تئاتر دفاع مقدس در آن دوران، بیندازیم. به‌طور خاص، نمایشنامه‌نویسان جوان آن دوران، بعدها به چهره‌های درخشان تئاتر کشور مبدل شدند؛ اما افسوس که این جریان ادامه نیافت.

از سوی دیگر، با حضور خانواده‌های معزز شهدا و مفقودالانرها، جانبازان، آزادگان و رزمندگان در میان ما و با تاریخ شگرف دفاع مقدس و بسیاری رمز و رازهای آن که هنوز ناگشوده مانده است، آیا می‌توان گفت که جنگ تمام شده و تئاتر دفاع مقدس به تبع آن، به مرگ خود رسیده است؟! در سال‌های پیشین، آثاری چه مکتوب و چه صحنه‌ای خلق شده‌اند که درخور احترام‌اند و تأمل برانگیز؛ اما با پوزش از هنرمندان، باید اعتراف کرد که در نگارش و تولید آثار نمایشی فاخر و ستایش‌برانگیز که همچون آثاری الگو، آینده‌ای تمام‌نما از تاریخ و ارزش‌های دفاع مقدس و سیرت والای شهیدان باشد، موفق نبوده‌ایم. پس در سال‌های پیش رو، باید زمینه‌ای پدید آورد تا فضا و موقعیت برای آفرینش چنین آثاری فراهم آید.

در پایان، لازم است از همه کسانی که در تدوین فرهنگ جامع تئاتر دفاع مقدس ما را یاری رسانده‌اند، به‌ویژه مجری طرح و همکاران ایشان، تشکر کنیم. امید است این تلاش آنان توشه‌ای برای آخرت و موجب ماندگاری تلاش‌های خالصانه فعالان این عرصه باشد.

بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس
معاونت هنری